

Dags att göra verklighet

TEXT: NANCY HATCH DUPREE

ÖVERSÄTTNING: CHARLOTTE HJUKSTRÖM

Mänskliga rättigheter är ännu ett av dessa esoteriska begrepp som afghanerna förväntas ta till sig, men precis som när det gäller demokrati behövs det mycket förarbete innan befolkningen i stort kan börja förstå den verkliga innebörden av dessa frågor.

Aldrig har de mänskliga rättigheternas väktare riktat så skarpa blickar mot det afghanska samhället som i dag.

Aldrig tidigare har afghanska representanter höjt sina röster med sådan beslutsamhet. Än så länge är all denna uppmärksamhet emellertid inte mycket mer än ett spel för galleriet, eftersom de mänskliga rättigheter som basuneras ut av det internationella samfundet än så länge inte har väckt någon passion hos afghanerna själva. Kanske beror detta delvis på de många exemplen på fysiska och sociala förbrytelser i den afghanska historien. Eller kanske är det något som finns inbyggt i det afghanska samhället.

Flera av historiens mest ökända förtryckare har dundrat fram över det afghanska landskapet. När ghoriden Alauddin plundrade Ghazni år 1151 "pågick det under sju dagar och nätter våldtäkter, plundring och massakrer med största ihärdighet och oförsonlighet". På 1200-talet var det Djingis Khan som förvandlade bördiga marker till ofruktbara jordar över hela landet, "och de flesta av de levande var döda, och deras skinn och ben blev till stoft". 1300-talets Timur Lenk efterlämnade en

hel del elegant arkitektur, men var känd som "Guds gissel" och betraktas fortfarande som en av de värsta massmördarna i världshistorien.

När de afghanska härskarna på 1800-talet stred om tron kunde de ostraffat sticka ut ögonen på motståndarna eller stena, hacka sönder och spärra in sina rivaler i råkalla fängelsehålor. Dagens "krigsherrar", som med all rätt blir så hårt fördömda, bleknar i jämförelse med sina kungliga föregångare. Inte förrän under emir Dost Mohammads regeringstid (1843-1863) infördes en viss ordning, vilket avspeglas i talesättet: Har Dost Mohammad dött, eftersom det inte finns någon rättvisa i landet?

Den sortens våldshandlingar har begåtts under begränsade erövringsperioder, men det finns också mer tidlösa aspekter av landets traditioner som innebär intrång i den personliga integriteten. Hjärtat i den afghanska kulturen vilar på islams läror om barmhärtighet och jämlikhet. Dessa läror föreskriver samma mänskliga rättigheter som beskrivs i de moderna konventionerna. Men liksom i

andra formaliserade religioner blir de upplysta tankarna tyvärr många gånger sammanblandade med religiösa dogmer och hierarkier, vilket leder till tivelaktiga sedvänjor som inte har så mycket att göra med de ursprungliga trossatsernas ideal. Annars kommer de moderna människorättsorganen egentligen inte med något nytt jämfört med de centrala värderingarna inom islam, förutom det virrvarr av åtgärder som ska garantera att de följs. Ovanpå dessa värderingar och trossatser välver sig en hierarkisk, grupporienterad samhällsstruktur som inte uppmuntrar individualism, utan tillåter kungar (numera demokratiskt tillsatta myndigheter), stamhövdingar och familjeöverhuvuden att härska oinskränkt, vilket alltför ofta innebär att de trampar på den enskilda personen.

Därmed inte sagt att det inte har funnits några förkämpar för mänskliga rättigheter. Emir Abdur Rahman (1880-1901) hyste visserligen en förkärlek för grymma straff som att hänga upp tjuvar i burar längs landsvägarna utan mat och vatten, men han försökte också anpassa de sociala sedvänjorna till islam. Han förbjöd barnäktenskap, tvångsäktenskap och levirat (sedvänjan att en avlidens mans bror har rätt eller skyldighet att gifta sig med änkan); han försvarade änkornas arvsrätt och gav kvinnorna rätt att ta ut skilsmässa; han gav hustrur frihet om de inte blev försörjda. Men det var inte mycket som verkligen förändrades. Kung Amanullah (1919-1929) och hans mentor Mahmud Tarzi hade många människorättsfrågor på sitt omfattande reformprogram. Men någon större förändring blev det inte.

Alla afghanska konstitutioner efter 1923 har innehållit samma grundläggande mänskliga rättigheter som omfattas av FN-konventionen. Lika rätt till frihet och mänsklig värdighet, utbildning, hälsovård och arbete ingick i standardklausulerna. Frihet från godtyckliga straff utanför rättssystemet, frihet från slavarbete (i synnerhet för barn), rätt att rösta och ställa upp i val, yttrandefrihet, mötesfrihet och personlig rörelsefrihet fanns också med i dessa värdefulla dokument. Vissa saker förändrades, men när talibanerna upphävde konstitutionerna avskaffade de raskt alla framsteg. 2004 års konstitution återinförde de rättigheter som hade formulerats i äldre tider och tillsatte dessutom en oberoende människorättskommission (AIHRC) för att skydda de mänskliga rättigheterna, övervaka respekten för dem och utreda brott mot dem, samt att bygga upp människorättsinstitutioner i landet. Detta uppdrag är en stor utmaning.

Trots lagstiftningen brukade gångna tiders regeringar

av de fina orden

inte lyckas så bra med att upprätthålla de höga ideal som lagarna gav uttryck för. Det var få afghaner som hade tillgång till utbildning eller sjukvård. Få människor röstade, många torterades och försmäktade i fängelser utan rättgång. Tidningar lades ned, telefoner avlyssnades, kontakter med omvärlden var bara tillåtna för ett privilegierat fåtal, och både offentliga och privata sammankomster besöktes av spioner. Bakom den största flyktingströmmen i världen låg en rädsla för brott mot de grundläggande mänskliga rättigheterna. De långa åren av exil utgjorde den största avsaknaden av mänskliga rättigheter som det afghanska folket någonsin tvingats utstå.

Än i dag finns det en stor klyfta mellan orden i lagstiftningen och de faktiska sedvänjorna. De mänskliga rättigheterna får mycket uppmärksamhet av politiska skäl, men det är sällan man vidtar några konkreta åtgärder i syfte att uppnå en verklig förändring. När man ökar tempot i reformarbetet, till exempel genom att på nytt bygga upp de demokratiska institutionerna och bilda medborgarrättsrörelser, ökar också motståndet mot reformerna. De som har kommit till makten genom girighet och korruption sitter stadigt på sina positioner och kommer att bli svåra att få bort. Försöken att anmäla dem som begått grova brott mot de mänskliga rättigheterna har just inte lett någonstans. Det finns redan tecken på att man försöker försvaga de nya beslutsorganen ute i provinserna där medborgarna ska ha möjlighet att göra sina röster hörda. Ett förslag om att återinföra den religiösa polisen i form av ett statligt prästråd ligger klart för behandling i parlamentet, enligt uppgift med presidentens samtycke. Korruptionen genomsyrar numera hela samhället. Den sociala situationen är förvirrad.

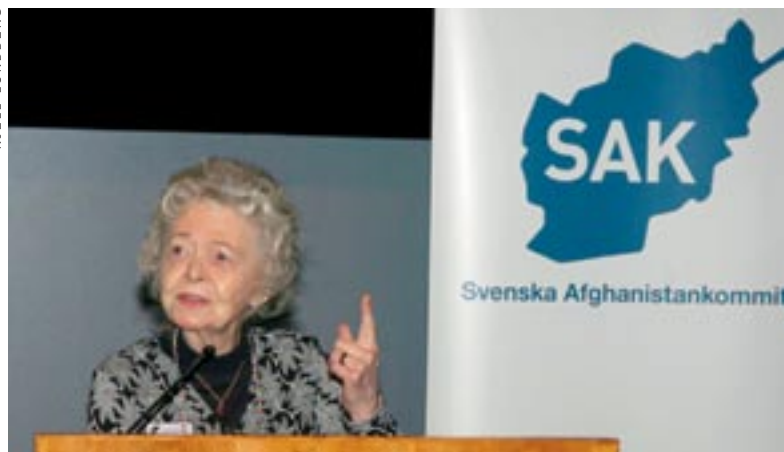
De våldsamma förändringar som tvingades fram av kriget vände upp och ner på det traditionella samhället där var och en hade en bestämd roll att spela. Nu är situationen mycket otydligare. Om afghanerna ska kunna gå vidare måste de ha någonting att hålla sig till inom ramar för deras egna grundläggande värderingar. Om de utlovade idealen demokrati och mänskliga rättigheter inte tar form, får vi inte bli förvånade om de traditionella sedvänjorna kommer tillbaka. Ett sådant exempel är slöjan, som för många utgör en trygghet och en enande symbol som skänker identitet mitt i förvirringen. Vill man inte ha en sådan utveckling behövs det mycket mer upplysning och utbildning. Det finns en samhällsstruktur på plats, det är sant. Men det är uppenbart, som till exempel i fallet med provinsråden, att allmänheten trevar sig fram utan

att ha riktigt klart för sig vad som är deras rättigheter och skyldigheter. Många hoppas att de ideella organisationerna ska bli ett medel för att införa demokrati och därmed mänskliga rättigheter. Men dessa profana grupper söker också efter ett sätt att utvecklas och ett sätt att förhålla sig till den afghanska verkligheten, där de traditionella lojaliteterna så starkt hör ihop med blodsband och beskyddarskap.

Två strategier, en från gräsrotternas sida och en från samhällets toppar, måste tillämpas parallellt om det ska kunna uppstå en balans mellan makten och de mänskliga rättigheterna, där man ålägger staten ett ansvar, begränsar dess makt över individen och garanterar dess skyldighet att behandla sina medborgare väl. För att uppnå detta krävs det ett aktivt informationsarbete så att individerna, efter att ha fått större kunskap om sina rättigheter och skyldigheter, kan lära sig att försvara dem.

Dagens Afghanistan är fullt av svåra problem som bara kan lösas genom idoga studier, intensivt tankearbete och breda dialoger som engagerar såväl marginaliserade grupper som samhällets mittfåra. Alla medborgare har rätt att delta i beslut som berör deras dagliga liv, men befolkningen är ganska obekant med människorättsarbetets metoder och terminologi. För att uppväga detta och uppnå grundläggande mänskliga rättigheter för alla behövs det mycket mer än ett mekaniskt inrättande av institutioner och predikande av ideal. Det är mycket svårare än så. Arbetet går framåt, men det går långsamt och stapplande. Ett aktivt deltagande av alla berörda är en absolut förutsättning. ■

KJELL LUNDBERG

Nancy Dupree är stående krönikör i Afghanistan-nytt. Hon är författare och har under många år dokumenterat Afghanistans utveckling.